

Posudek oponenta na disertační práci

Mgr. Jakuba Nováka

Soudnost a jednání. Studie k problému souzení u Arendtové a Gadamera.

Záměrem Jakuba Nováka je zabývat se ve své práci dílem Arendtové a Gadamera systematicky, nikoli historicky. Věcným tématem je kromě soudnosti a jednání, které jsou zmíněny v názvu, přinejmenším otázka rozumění, dějinnosti, historického relativismu, solidarity a povahy lidského společenství. Práce je nicméně členěna do oddílů, které se vždy týkají převážně jen jednoho z obou autorů. Jejich srovnání je výslovně prováděno jen příležitostně a není zdrojem žádné podstatné systematické otázky. Arendtová s Gadamerem se spíše doplňují ve svých důrazech, než aby vedli na stránkách disertační práce skutečný dialog, resp. polemiku. Podobně proto budu postupovat i v tomto posudku.

Nejprve je však dobré upozornit, že komplementarita není jedinou možnou volbou. Jakub Novák, zdá se mi, podceňuje společné východisko Arendtové a Gadamera, kterým je Heideggerova filosofie. V případě Arendtové se o jejím, většinou nikoli výslovném, ale přesto důležitém potýkání s Heideggerem nezmiňuje. Pro téma soudnosti má přitom tato souvislost i věcný, nejen historický význam, protože dílo Arendtové bylo významně poháněno právě otázkou, jaká je souvislost mezi filosofickým myšlením a schopností, resp. neschopností zdravého úsudku ve věcech praktického života a zejména v otázkách politických. Hned v úvodu provedené srovnání, proto může působit jako odlišnost umělá:

Na jedné straně tedy stojí zájem o politickou dimenzi lidské existence a o spolubytí s druhými, na straně druhé pak problematika spíše epistemologická, byť, v explicitním přihlášení se k myšlení Martina Heideggera, vyrůstá tato epistemologická problematika z původnější ontologické roviny (6).

Společné východisko se ostatně projevuje i v zájmu obou autorů o povahu rozumění.

Filosoficky závažněji působí první dvě ze tří částí, těm se budu v posudku věnovat podrobněji. Problematika obecného smyslu a solidarity ve třetí části zůstává spíš na rovině (dobře provedeného) referátu a zabývá se, zdá se mi, více terminologickými

distinkcemi než věcnými otázkami. Pěkný je zde postřeh, že solidaritu lze u Arendtové chápat jako jednání, jehož principem je lidská důstojnost (175). K diskusi o rizicích expertního rozhodování (kde i Jakub Novák hovoří o „nikterak převratných argumentech“, 199) lze poznamenat, že přenos rozhodování na experta je jistě neodpovědný v tom, že je motivován kompetencí, která je odlišná od kompetence potřebné v dané věci, ať už tuto kompetenci umíme, nebo neumíme pozitivně vymežit (viz otázku na str. 200).

První část první kapitoly je věnována rozboru Gadamerova pojetí souzení jako aplikace obecného pravidla na konkrétní situaci, převážně na základě výkladu ve spisu *Pravda a metoda*. Tento rozbor je důkladný a povětšinou srozumitelný. Rušivě nicméně působí fakt, že interpretace Aristotelovy etiky je komentována bez ohledu na interpretovaný text, tedy především *Etiku Nikomachovu*. Jsme tak svědky interpretace druhého stupně, která někdy vůči Gadamerovi vznáší otázky nebo námitky, které patří spíše Aristotelovi. Bylo by vhodné jasněji vysvětlit, co Gadamerova hermeneutika k Aristotelovi přidává, zda ho v něčem koriguje, nebo ho naopak využívá k potvrzení vlastního stanoviska, a v tomto posledním případě, zda oprávněně, nebo neoprávněně. Nešikovně až nepoučeně působí např. expozice notorické aristotelské tematiky větou:

Podle Gadamera se usuzování v oblasti techniky a etiky dále liší rolí [...] jakou v nich hrají kategorie prostředku a účelu. (31)

(Celý první odstavec str. 31 je ostatně nejasný, pravděpodobně nějak porušený.) Potřeba rozlišit úroveň interpretace (zabýváme se, spolu s Gadamerem, problémem, který nastolil Aristoteles, nebo se zabýváme problémem, který svou interpretací Aristotela nastolil Gadamer?) je obzvlášť citelná v otázce možné výtky z přílišné „abstrakce“ filosofické reflexe a jejího malého vlivu na konkrétní rozhodování. To je totiž téma, kterému Aristoteles sám, při vlastní meta-reflexi své reflexe mravnosti, věnuje nemalou pozornost. Jestliže se proto v této věci něco vytýká Gadamerovi, je už zmatek příliš velký. Mohlo by být také zajímavé uvést problematiku (ve zkratce řečeno) mravního dopadu filosofické etiky do souvislosti s otázkou, která se v práci jen krátce glosována objevuje u Arendtové, zda totiž může být reflexe nad povahou soudnosti zdrojem kritérií pro samotné souzení (46).

Zajímavá je diskuse Gadamerových již nepochybně vlastních úvah o aplikaci obecného pravidla na základě příkladů z teologie a práva (od str. 34). Jakub Novák přesvědčivě rozehrává pro hermeneutiku kardinální otázku, do jaké míry lze mravní rozhodnutí chápat po vzoru interpretace. Zásadním problémem zde je, pokud rozumím, zda událost rozumění nepostrádá situaci, na kterou by se obecné mělo aplikovat. S tím souvisí i rozdíl mezi soudcem a právním historikem. Zatímco soudce chce aplikovat zákon na posuzovaný případ, právní historik chce pouze porozumět intenci autora. Oprávněnost Gadamerova pojetí by pak závisela na tom, v jakém smyslu je interpretována situace případem, na který se text aplikuje. Je poměrně jasné, že by muselo jít o identifikaci situace se samotnou četbou, nikoli s nějakou dodatečnou, následnou aplikací. Práce v tomto směru zůstává spíše u otázek. Ačkoli již jejich expozice je cenná, např. shrnutí na str. 37 by mohlo být méně opatrné. (Mimochodem, je nějak zodpovězena otázka ze str. 34, zda analogie soudce a kazatele není problematická vinou autoritativnosti příslušných textů?)

Druhým filosoficky závažným tématem nastoleným hermeneutikou je otázka historického relativismu. Ani zde Jakub Novák nevyjádří svoje jasné stanovisko, takže se diskuse přelévá mezi různými pro a proti, referovanými z kritiky odpůrců i z Gadamerovy obhajoby, ale i formulovanými autorem práce. Otázka, ke které tedy musí stanovisko zaujmout sám čtenář, je zda na Gadamera platí argument o sebevyvrácení historismu, nebo zda je jeho obhajoba úspěšná. Je zarážející, když Jakub Novák po komplikovaných upřesněních Gadamerova pojetí *světa* nakonec přednese jako relevantní otázku, zda se nemáme ptát po vztahu našeho vědění „nikoli k lidskému světu, ale prostě a jednoduše ke skutečnosti“ (140). Není to návrat před začátek celé diskuse? Závěr kapitoly na str. 140–141 je poté neuspokojivý, jistě do velké míry vinou nutné stručnosti. Relativismus zůstává apriori kritickou nálepkou, vůči níž se nabízí jen odmítnutí nebo obhajoba. Cenné analýzy naznačující, že výtky relativismu je spíše chybně zformulovaná, jsou zapomenuty. Podobně je to s druhým bodem tohoto závěru, který shrnuje spor mezi Gadamerem a Habermasem. Zdá se mi, že diskuse tohoto sporu umožňovala Gadamerovi

reklamovat pro hermeneutiku silnější tezi než jen trochu vyumělkované tvrzení, že hermeneutika může být kritická vůči tradici, nakolik tato vznáší absolutistické nároky.

K této kapitole ještě jedna jednotlivost: proč je podle Jakuba Nováka „zvláštní“ argument, který se snaží vymezit rozsah kvantifikátoru „všechno“ a zamezit jeho sebereferenci? (111)

Záměr pojednat systematicky Arendtové pojetí soudnosti je natolik ambiciózní, že nedostatky v jeho naplnění nelze autorovi dost dobře vyčítat. Obtížnost úkolu je stvrzena předsevzetím ukázat distinkci mezi jednajícím a divákem jako „neostrou, resp. prostupnou“ (74). Že autor nepoužívá Beinerovu periodizaci textů o soudnosti, je třeba přivítat. Je ovšem otázka, zda se dostatečně vyrovnává s úkolem, který si tím vytvořil, totiž interpretačně zvládnout důvody, které tuto periodizaci vyvolaly. Zdá se mi, že práce tento úkol spíše obchází tím, že se ostré hranici, která pro Arendtovou vede mezi jednáním a myšlením, vyhýbá. Představa, že právě soudnost je článkem, který by mohl mezi dvěma póly lidského života zprostředkovat, je jistě lákavá a při interpretaci Arendtové nasnadě, je ale nutno ji interpretačně vykázat, což myslím práce důsledně nedělá. Autor se Arendtové bez vysvětlení vzdaluje, když celkem samozřejmě předpokládá, že jednající v rámci svého jednání soudí (tomu odpovídá i termín „politická soudnost“). Takový zdánlivě neproblematický předpoklad se při bližším pohledu na Arendtové pojetí jednání ukazuje jako velmi nesamozřejmý a vystavuje se riziku prosté homonymie termínu „soudnost“. Odlišnost jednajícího a diváka, kterou Arendtová popisuje, není možné zrušit tím, že ji nebudeme respektovat.

Práce přitom obsahuje řadu cenných analýz, zejména důkladnou diskusi různých možných pojetí „rozšířeného myšlení“ v první části. Zde lze skutečně vidět styčné body s jednáním, protože základním předpokladem jednání je pluralita. Jakub Novák ale podle mého mínění nedoceňuje pluralitu jako základní strukturní, téměř ontologický předpoklad jednání a chápe ji spíše jako empirický fakt mnohosti. Tomu odpovídají opakované úvahy o tom, jaké konkrétní společenství, případně jaké konkrétní druhé lidi má podle Arendtové rozšířené myšlení do svého procesu zahrnout. Pluralita ovšem pro Arendtovou není ani apriorní univerzalitou lidského rozumu, ani empirickým faktem množství jedinců. Je principem, který je úzce spojen s pojmem *světa*, podobně jako pro Heideggera

pobyt. Pojem světa je ostatně dalším z možných styčných bodů mezi Arendtovou a Gadamerem (a jejich společným východiskem v Heideggerovi). Ve světě se podle Arendtové jednající stává sám sebou tím, že se jeví druhým, zatímco v myšlení vede dialog sám se sebou. Jak už bylo řečeno, rozšířené myšlení v tomto ohledu skutečně hraje zvláštní roli, která ale není vytěžena tvrzením, že souzení je součástí jednání. Na druhou stranu je teze, že Eichmann jedná, a to tím spíše, že nesoudí (84), natolik překvapivá a provokativní, že by, pokud je míněna jako vážný pokus jít s Arendtovou proti ní samé, neměla být předkládána téměř mimochodem.

Po formální stránce je práce zdařilá, dobře se čte a počet chyb a překlepů (rostoucí směrem ke konci práce) je přiměřený. Ztratila se např. poznámka 236 nebo podrobnosti o článku P. Glombíčka (214). Několik gramatických postřehů: čeština přivlastňuje podmětu zvratným zájmenem (např. „pokusím se [druhého člověka] přesvědčit o nezaujatosti [...] *svého* mínění“, 78), v podstatných jménech slovesných je snad naopak lepší zvratnou částici vynechávat (viz např. „přihlášení se“ v citované pasáži ze str. 6), „být s to“ se píše zvlášť a před „než“ se nepíše čárka, pokud nejde o vedlejší větu.

Předkládanou práci považuji navzdory uvedeným výtkám za originální a inspirující přínos k filosofické diskusi nejen o problému souzení a jako takovou ji rád doporučuji k obhajobě.

Praha 17. února 2014

Štěpán Holub

